

*Турченко Ольга Григорівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

БЕЗПЕКОВІ ЗАПЕВНЕННЯ ТА ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Надійною запорукою безпечного майбутнього України, забезпечення нею свого права на безпеку є наявність власних потужних військових сил, приєднання до НАТО та чіткі безпекові договори з сильними державами.

У статті проведений критичний аналіз змісту Будапештського меморандуму, укладених на виконання Спільної декларації про підтримку України країн «Групи семи» (G7) 2023 року угод про співробітництво у сфері безпеки та інших безпекових документів, укладених за участю України чи щодо України, щодо наявності реальних гарантій безпеки та механізмів захисту суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України.

У статті автором робиться висновок, що Будапештський меморандум необхідно вважати обов'язковою для виконання міжнародною угодою, що містить певні безпекові запевнення для України, але не містить належного механізму реального захисту суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України.

За результатами аналізу новітніх угод та інших безпекових документів, укладених за участю України чи щодо України, встановлено, що їх наскрізною темою є чітко визначений курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, реалізація якого бачиться через виконання логічно поєднаних стратегічних і тактичних завдань.

Доведено, що, по-перше, угоди про співробітництво у сфері безпеки, укладені Україною з 9 країнами (зі Сполученим королівством, Німеччиною, Францією, Данією, Канадою, Італією, Нідерландами, Фінляндською Республікою, Латвійською Республікою) на виконання Вільнюських домовленостей 2023 року, як довгострокові договори з чітко визначеними напрямками співпраці у військовій та невійськовій, політичній, фінансовій, гуманітарній та інших сферах, у напрямі реформ, з розподілом зобов'язань та відповідальності між партнерами, спрямовані на посилення підтримки й захисту України на шляху до членства в НАТО та ЄС; по-друге, одним із найбільш важливих пунктів усіх угод є підтримка України в процесі набуття нею повноправного членства в НАТО та чітка обіцянка підтримувати Україну стільки, скільки буде необхідно для відновлення її територіальної цілісності та захисту від агресора.

Обґрунтовано, що ці угоди не можна розглядати в якості суто «безпекових» угод чи «гарантій безпеки» в розумінні Північноатлантичного (Вашингтонського) договору 1949 року, не є вони і замінником членства в НАТО.

Ключові слова: безпека, безпекові угоди, гарантії безпеки, воєнний стан, агресія, євроінтеграція, євроатлантична інтеграція, державна політика, відновлення.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується високою нестабільністю, послабленням впливу міжнародних організацій, що мають забезпечувати міжнародний мир, безпеку, дотримання норм міжнародного права загалом, по-

долання глобальних викликів з одночасним посиленням ролі військової сили і зниженням порогу її застосування, загостренням наявних та появою нових збройних конфліктів, деструктивного впливу агресивної політики окремих держав на міжнародну та європейську безпеку (агресія росії проти України, вихід її з Договору з відкритого неба 1992 року послаблюють безпеку та стабільність у Європі, фактично спрямовані на знищення європейської архітектури безпеки, руйнацію міжнародних режимів контролю над озброєннями).

Надійною запорукою безпечного майбутнього України, забезпечення нею свого права на безпеку є наявність власних потужних військових сил, приєднання до НАТО та чіткі безпекові договори з сильними державами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблематики забезпечення національної, зовнішньополітичної, зовнішньоекономічної безпеки України як нормативно-правовими, так і політичними засобами зверталися В. Абрамов, С. Андреев, В. Антонов, О. Бандурка, О. Белов, О. Борисенко, О. Власюк, В. Глушков, В. Горбулін, О. Давидюк, А. Єрмолаєв, Я. Кондратьєв, О. Копан, О. Корнієвський, О. Косілова, М. Криштанович, М. Левицька, О. Марусяк, Р. Марутян, Ф. Медвідь, О. Мережко, Н. Нижник, В. Почепцов, Я. Пушак, Є. Романенко, В. Смолянюк, М. Флейчук, В. Франчук, М. Чорна та інші.

Питання забезпечення безпеки розглядали також А. Андреев, У. Бек, Г. Дейубянська, М. Осьмова, Я. Тімберген, Ю. Тютюнник та інші. У працях Г. Тункіна, спеціальних дослідженнях М. Баймуратова, В. Василенка, Ю. Колосова, В. Котляра, П. Куріса, Д. Левіна, В. Мазова, О. Орловського, М. Пендюри, Ю. Рибаківа розглядаються питання відповідальності держав загалом та питання відповідальності за забезпечення безпеки зокрема.

Метою наукової статті є критичний аналіз змісту Будапештського меморандуму, укладених на виконання Спільної декларації про підтримку України країн «Групи семи» (G7) 2023 року угод про співробітництво у сфері безпеки та інших безпекових документів, укладених за участю України чи щодо України, щодо наявності реальних гарантій та механізмів захисту суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України.

Основний текст. Однією з перших «безпекових» угод незалежної України став укладений 5 грудня 1994 року між Україною, Росією, Великою Британією та США Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

До цього дві інші ядерні держави – Китай і Франція, – хоча формально й не стали сторонами Будапештського меморандуму, офіційно висловили аналогічні гарантії Україні через відповідні заяви: Заява Уряду КНР від 04.12.1994 року і Декларація Франції із супровідним листом Президента Ф. Міттерана від 05.12.1994 року.

Меморандум засвідчує факт надання всіма ядерними державами відповідних гарантій незалежності, безпеки, територіальної цілісності та недоторканності України у зв'язку з її чіткими зобов'язаннями знищити наявний ядерний арсенал.

За оцінкою Ю. Костенка, який у 1992–1994 роках очолював робочу групу Верховної Ради з підготовки до ратифікації Договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (START-1), на момент розпаду СРСР Україна мала «третій у світі за потужністю й кількістю боєзарядів арсенал ядерної зброї. Це 176 міжконтинентальних балістичних ракет і пускових шахт для них, від 1 514 до 2 156 боєзарядів стратегічної зброї, від 2 800 до 4 200 тактичних ядерних боєзарядів та від 30 до 43 важких бомбардувальників, оснащених ядерною зброєю. Всього в українській тактичній та стратегічній зброї було 67–85 тонн збройового плутонію та 80–102 тонн високозбагаченого урану загальною вартістю 41,4–52,5 млрд доларів» [1].

Попередньо 21 грудня 1991 року в м. Алма-Ата між Україною, РФ, Білоруссю й Казахстаном була підписана Угода про спільні заходи щодо ядерної зброї, за якою вся тактична ядерна зброя була вивезена з території України до 1 липня 1992 року. 25 жовтня 1993 року між Україною та США була підписана Угода про технічну та фінансову допомогу Україні для знищення ядерної зброї, відповідно до якої американська сторона погодилася виділити 175 млн доларів та надати своїх фахівців із демонтажу. 18 листопада 1993 року ВРУ ратифікувала Договір між СРСР і США про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаний у Москві 31 липня 1991 року, і Протокол до нього, підписаний у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року (Постанова ВРУ від 18 листопада 1993 року № 3624-ХІІ), визначивши 13 додаткових умов, серед яких «міжнародні гарантії національної безпеки України; умови економічної, фінансової та науково-технічної допомоги у виконанні зобов'язань по Договору; можливості використання під надійним контролем ШПУ у мирних цілях; гарантії компенсації за матеріальну цінність компонентів ядерної зброї» (пункт 11 Постанови).

Ядерні боеголовки Україною було передано РФ до 21 травня 1996 року, стратегічні бомбардувальники, здатні перевозити ядерну зброю, – до січня 2002 року. Останню ракетну шахту Україна знищила і завершила ліквідацію свого ядерного арсеналу та пов'язаної з ним інфраструктури 30 жовтня 2001 року.

Оцінки значення та юридичної сили Будапештського меморандуму різні. Передусім це обумовлено текстуальним неспівпадінням українського та англійського текстів Меморандуму: в англійському варіанті йдеться про «Memorandum on Security Assurances», тобто про «безпекові запевнення», що не є тотожним «безпековим гарантіям».

До цього С. Пайфер стверджує, що Меморандум планувався як політична угода, американська адміністрація не була готова надавати Україні будь-які вій-

ськові зобов'язання, а вибір терміна «assurances» («запевнення») обумовлений також тим, що термін «guarantees» (гарантії) передбачає військові зобов'язання і використовується для надання гарантій членам НАТО. Але ж учасники Меморандуму беруть на себе чіткі зобов'язання реагувати на порушення безпеки України навіть без застосування військової сили [2].

О. Чалий вважає Будапештський меморандум «єдиним міжнародним документом, який зафіксував стратегічний консенсус усіх ключових гравців сучасної геополітики стосовно формули безпеки України» [3].

Б. Кельман, професор права й директор Міжнародного центру контролю над озброєнням Університетського коледжу права Де Поль (м. Чикаго, США) вважає Будапештський меморандум юридично зобов'язальним документом, зобов'язання за ним юридично підтверджують і доповнюють зобов'язання в рамках Гельсінського заключного акту ОБСЄ 1975 року, але зазначає відсутність у ньому засобів забезпечення його належної імплементації [4]. В. Василенко ще жорсткіше оцінює Меморандум і вважає, що в Будапештському меморандумі взагалі відсутній «належний механізм реального захисту суверенітету, незалежності та територіальної цілісності», що змушує Україну інтенсифікувати розбудову своїх відносин з ЄС і НАТО [5].

Для посилення гарантій безпеки України регулярно висувалися ідеї трансформації Будапештського меморандуму. Так, за часів свого президентства В. Ющенко висловлювався за необхідність укладення Україною на заміну Будапештського меморандуму двосторонніх договорів із країнами-гарантами, подібних до Хартії Україна – США про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 року. У березні 2010 року було оприлюднено звернення ВРУ до ядерних держав із закликом щодо зміцнення гарантій безпеки Україні, яка добровільно відмовилася від ядерної зброї. Колишній секретар Ради національної безпеки і оборони України, провідний фахівець у сфері безпеки та стратегічних озброєнь В. Горбулін наполягав на необхідності трансформування Будапештського меморандуму в багатосторонній юридично зобов'язувальний міжнародний договір [6]. Жодна з пропозицій не була реалізована.

У зв'язку з 15-ю річницею Меморандуму в офіційному дипломатичному листуванні держави-гаранти, зокрема і росія, висловили готовність підтвердити та посилити зазначені гарантії щодо України.

Першим системним дослідженням, присвяченим Будапештському меморандуму, є проведене Надзвичайним і Повноважним Посланником, канд. фіз.-мат. наук І. Лоссовським дослідження «Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами» (2015).

Відповідно І. Лоссовський, розглядаючи Будапештський меморандум як обов'язковий для виконання сторонами, наводить на підтвердження його чин-

ності й обов'язковості два офіційні документи ООН: документ ГА і РБ ООН А/49/765*S/1994/1399* від 19 грудня 1994 року у формі листа від імені постійних представників України, Великої Британії, РФ і США (А. Зленко, Д. Ханней, С. Лавров і М. Олбрайт) на адресу 59-ї сесії ГА з проханням поширити текст Будапештського меморандуму як офіційний документ Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН [7] та документ постійно діючої Конференції ООН із роззброєння CD/1285 від 21 грудня 1994 року у формі листа постійних представників зазначених чотирьох держав із проханням реєстрації Будапештського меморандуму та супровідного листа «офіційних документів Конференції з роззброєння та їх розповсюдження серед усіх держав ... що беруть участь у роботі Конференції» [8].

До того ж наводить позицію Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, висловлену після анексії росією Кримського півострова наприкінці березня 2014 року, що ядерні держави порушили зобов'язання, гарантовані Україні Будапештським меморандумом, і надійність таких гарантій серйозно підірвано, і тодішнього Міністра закордонних справ Польщі Р. Сікорського у вересні 2014 року: «...якщо ці гарантії мають бути переконливими для Ірану чи Північної Кореї, то підписанти Меморандуму мусили б прийти Україні на допомогу...» [9, с. 20].

До речі, у відповідь на такі заяви росія (Заява МЗС Росії від 01.04.2014) зазначила, що «загальним елементом Будапештського меморандуму з концепції “негативних гарантій” у класичному її розумінні є лише зобов'язання не застосовувати й не погрожувати застосуванням ядерної зброї проти неядерних держав. Таке зобов'язання Росії перед Україною не було порушено» [9, с. 28].

Для застосування механізмів Будапештського меморандуму з 2014 року Україна чотири рази виступала з ініціативою проведення консультацій відповідно до статті 6 Меморандуму. Вперше, 28 лютого 2014 року, ВРУ прийняла Звернення до держав-гарантів з вимогою «практичними діями підтвердити закріплені в Меморандумі зобов'язання згідно з принципами Заключного акта Гельсінської наради з питань безпеки і співробітництва в Європі поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України, підтвердити зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України» [10]. 5 березня 2014 року США ініціювали проведення в Парижі таких консультацій, від яких РФ відмовилася.

В останній раз, вчетверте МЗС України направило державам-членам Ради безпеки ООН запит на основі Будапештського меморандуму з вимогою негайного проведення консультацій 21 лютого 2022 року після заяви Президента України В. Зеленського на Мюнхенській конференції з безпеки про повне право України вважати, що Будапештський меморандум не працює і всі пакетні рішення

1994 року щодо відмови від ядерної зброї «поставлені під сумнів» у разі їх не проведення або відсутності конкретних рішень щодо гарантування безпеки України за їх результатами [11]. Глава МЗС України Д. Кулеба, коментуючи промову Президента України, наголошує на індивідуальному характері наданих Україні гарантій і зауважує, що «гарантії безпеки надавалися Україні в 1994 році не від групи країн, а кожною країною індивідуально, і ці гарантії були об'єднані в одному документі», відповідно «відмова РФ від проведення таких консультацій не повинна впливати на рішення інших держав-гарантій щодо участі в консультаціях» [12].

Чи не найбільш зобов'язальним та обов'язковим для виконання його сторонами безпековим договором вважається Північноатлантичний (Вашингтонський) договір 1949 року. Відповідно до статті 3 Договору на сторони покладається обов'язок зміцнювати індивідуальну і колективну здатність протистояти усім формам нападу. В доповнення стаття 5 зазначає: «Сторони домовилися, що збройний напад проти однієї чи більше сторін... буде нападом проти всіх і, відповідно... кожна зі сторін... надаватиме допомогу сторонам, що зазнали нападу, шляхом ужиття негайних необхідних індивідуальних і колективних заходів, включно з використанням збройної сили, для відновлення та забезпечення безпеки в регіоні» [13].

Один з основних політичних документів, який регулює відносини між Україною та НАТО, Хартія про особливе партнерство, підписана 9 липня 1997 року, враховуючи загальну спрямованість співпраці між Україною та Організацією і її державами-членами на зміцнення стабільності та безпеки всіх держав у Європі без відновлення ліній розподілу, визначає, окрім загальних принципів, спеціальні принципи побудови і розвитку цих відносин та взаємні зобов'язання сторін. Зокрема, визнання неподільності безпеки всіх держав у регіоні ОБСЄ, неможливості побудови країною своєї безпеки за рахунок безпеки іншої країни та розгляду нею жодної частини регіону ОБСЄ як сфери свого впливу; визнання невід'ємного права всіх держав вільно обирати, змінювати та застосовувати власні засоби забезпечення безпеки, включаючи союзницькі договори, в міру їх еволюції [14].

Щодо новітніх безпекових угод у новій Стратегічній концепції НАТО – 2022 від 29.06.2022 року наголошується, що основним завданням НАТО є гарантування колективної оборони на основі підходу «на 360 градусів», і визначається три взаємодоповнюючі основоположні завдання Альянсу, що слугують забезпеченню колективної оборони і безпеки усіх союзників НАТО: стримування і оборона; запобігання і врегулювання криз; безпека шляхом співпраці. До того ж збереження миру, запобігання примусу і стримування агресії є основним призначенням ядерного потенціалу НАТО. «НАТО запровадить усіх необхідних захо-

дів для забезпечення надійності, ефективності, безпеки і безпечності місії ядерного стримування. НАТО прагне безпечнішого світу для усіх; ми прагнемо створити таке середовище безпеки, в якому в усьому світі зникла б потреба у ядерній зброї», – зазначається в концепції [15, с. 160]. Загалом позиція НАТО у галузі стримування і оборони ґрунтується на належному поєднанні ядерного потенціалу, звичайних озброєнь і засобів протиракетної оборони, які підкріплюються спроможностями у космічній галузі та кіберпросторі.

Водночас у Декларації Мадридського саміту, прийнятій главами держав і урядів НАТО, учасників засідання Північноатлантичної ради в Мадриді 29 червня 2022 року, наголошується, що вибір своєї власної системи безпеки є невіддільним правом держави та України зокрема [16, с. 165].

Весною 2022 року за дорученням Президента України В. Зеленського була створена Міжнародна робоча група з питань гарантій безпеки на чолі з 12-м генеральним секретарем НАТО А. Фог Расмуссеном та Керівником Офісу президента А. Єрмаком, якою був розроблений Київський безпековий договір, спільний документ про стратегічне партнерство між Україною та державами-гарантами (США, Велика Британія, Канада, Польща, Італія, Німеччина, Франція, Австралія, Туреччина, країни Північної Європи та Балтії, Центральної та Східної Європи). Запропонований документ містить багаторівневий підхід до конкретних, ствердних, політично та юридично обов'язкових для виконання гарантій безпеки України: основна група союзників має взяти на себе чіткі зобов'язання щодо підтримки ЗСУ (надання необхідних ресурсів для утримання потужних ЗСУ, здатних протистояти збройним силам та іншим воєнізованим формуванням Росії; багаторічні стабільні інвестиції в оборонно-промислову базу України; масштабована передача зброї та розвідувальна підтримка з боку союзників, інтенсивні тренувальні місії та спільні навчання під егідою ЄС і НАТО), ширша група – невійськові гарантії, побудовані довкола санкційних механізмів. Передбачається, що ці «гарантії мають забезпечити можливість самооборони України як для стримування збройного нападу чи акту агресії (deterrence by denial – «стримування шляхом заборони»), так і – у разі нападу – для захисту суверенітету, територіальної цілісності та безпеки України (deterrence by punishment – «стримування покаранням») [17].

Основою формування реальних гарантій безпеки для України стала проголошена державами-членами «Групи семи» у м. Вільнюсі 12 липня 2023 року рамкова угода – Спільна декларація про довгострокові гарантії безпеки та економічну підтримку України, яка, визнаючи Україну в міжнародно визнаних кордонах «невід'ємною частиною безпеки євроатлантичного регіону», передбачає створення розгалуженого механізму підтримки та допомоги Україні, який включатиме безпековий та оборонний компоненти (з метою створення стратегічної переваги

України над Росією в повітрі, на морі та на землі), фінансову підтримку, участь у відновленні, енергетичну співпрацю тощо.

Натомість від України вимагається внесок у безпеку партнерів; продовження реформування державного механізму, судової системи, системи корпоративного управління, боротьба з корупцією; реформа сектору оборони та посилення цивільного контролю над збройними силами, підвищення прозорості в оборонній промисловості [18].

Під час другого саміту Україна – Північна Європа, який відбувся в Осло 13 грудня 2023 року, учасники підтвердили непохитну підтримку України, підтвердили своє незмінне зобов'язання надавати широку військову, економічну та гуманітарну підтримку Україні, індивідуально та колективно як країни Північної Європи, а також у межах інших міжнародних форматів і платформ.

У розвиток Спільної декларації про довгострокові гарантії безпеки та економічну підтримку України, проголошеної державами-членами «Групи семи» у м. Вільнюсі 12 липня 2023 року, до якої станом на 16 лютого 2024 року приєдналися 25 держав, між Україною та низкою держав укладені безпекові угоди, які, за словами Президента України В. Зеленського, наближують «нашу державу до більших можливостей, до більшої взаємодії зі світом, до більшої сили. І разом із цим кожна така угода додає більше сили міжнародному порядку, заснованому на правилах» [19].

Так, 12 січня 2024 року між Україною та Великою Британією була підписана перша у сфері безпекових угод на виконання домовленостей, які були узгоджені під час саміту НАТО у Вільнюсі у 2023 році, – Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною і Сполученим королівством Великої Британії та Північної Ірландії [20], за якою безпекові зобов'язання Великої Британії діятимуть до вступу України в НАТО, у разі вступу до Альянсу до закінчення строку дії договору (10 років) дія безпекових зобов'язань завершиться і буде включена в систему НАТО. Передбачена також можливість її пролонгації. За словами прем'єр-міністра Великої Британії Р. Сунака, безпекова угода є «першим з безпекових запевнень (security assurances), які підписує Україна» та «формалізує наявні безпекові домовленості». Виділяє серед інших цю Угоду спрямованість її на посилення морської безпеки України через підтримку України Коаліцією спроможностей морської безпеки, щоб вона стала «повноцінним контрибутором морської безпеки в Чорному морі та в Азовському морі до 2035 року й надалі», була здатна стримувати та протидіяти загрозам, відновлювати свою економічну діяльність, бути оперативною сумісною з НАТО у морській сфері.

16 лютого 2024 року була підписана Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та ФРН [21], якою підтверджується низка фундаментальних загальних для всіх Угод засад права на безпеку

держави загалом та України, зокрема: по-перше, «невід’ємне право держав на індивідуальну та колективну самооборону та незаконність усіх спроб зміни кордонів силою»; по-друге, неподільність безпеки, вказуючи, що «безпека України є складовою євроатлантичної та світової безпеки», «Україна та вся Європа не будуть у безпеці доти, доки не буде досягнуто справедливого миру, який поважатиме права України відповідно до міжнародного права та Статуту ООН»; по-третє, невідворотність відповідальності за скоєні злочини, підкреслюючи «тверду відданість притягненню до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах та інших звітствах, скоєних у зв’язку з агресивною війною Росії проти України, за міжнародним правом, шляхом проведення належних, справедливих і незалежних розслідувань і судового переслідування на національному або міжнародному рівнях»; по-четверте, необхідність забезпечення «невибіркового застосування норм міжнародного гуманітарного права з метою запобігання майбутнім злочинам».

Відповідно «Німеччина продовжуватиме підтримувати Україну в її зусиллях із самозахисту стільки, скільки буде потрібно», «надавати довгострокову військову підтримку українським Силам безпеки та оборони з метою повного відновлення територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів». Німеччина продовжуватиме підтримувати також Ініціативу майбутніх Сил оборони України, бере на себе провідну роль у Коаліції спроможностей «Інтегрована протиповітряна і протиракетна оборона», здійснює значний внесок в інші коаліції спроможностей («Артилерія», «Бронетехніка», «Морська безпека», «Інформаційні технології», «Безпілотники» і «Розмінування»). До того ж із метою тісної координації міжнародної військової підтримки України підтверджується активна участь Німеччини разом з іншими міжнародними партнерами в міжнародних форматах, як-от Контактна група з питань оборони України «Рамштайн».

16 лютого 2024 року Україна також підписала двосторонню Угоду про безпекову співпрацю із Францією [22], яка базується на тих самих фундаментальних засадах права на безпеку держави та додатково наголошує на суверенному праві кожної держави вільно обирати свої заходи безпеки.

Основними складниками довгострокових безпекових зобов’язань, взятих Францією щодо України в межах Угоди, є: по-перше, надання всебічної допомоги Україні для захисту та відновлення її територіальної цілісності в її міжнародно визнаних кордонах, економічного відновлення та відбудови через співпрацю щодо зміцнення безпеки України, співпрацю у сферах стратегічної комунікації та боротьби з іноземним втручанням і маніпулюванням інформацією, кібербезпеки; сприяння розвитку спроможностей захисту критичної інфраструктури України, у т. ч. військовими засобами; співробітництво у сферах розвідки та контр-

розвідки, боротьби з небезпечною організованою злочинністю; по-друге, запобігання, активне стримування та заходи, які мають бути вжиті, стосовно будь-якої нової агресії з боку Російської Федерації; по-третє, підтримка інтеграції України до європейських та євроатлантичних інституцій, зокрема шляхом підтримки вступу України до ЄС та оперативної сумісності з НАТО.

23 лютого 2024 року Україна підписала Угоду з Данією [23] щодо безпечних зобов'язань, яка охоплюватиме поточні, заплановані та майбутні внески в оборону України, її стійкість і майбутнє стримування російської агресії. Передбачається, що ці зобов'язання фінансуватимуться за рахунок багаторічного фінансування основної військової підтримки, доповненої ширшими елементами підтримки у цивільній сфері.

Безпечова угода з Італією, підписана Україною 24 лютого 2024 року [24], передбачає, як і Угода зі Сполученим королівством Великої Британії та Північної Ірландії, що «оборона, безпека, відновлення, реформування в контексті європейських та євроатлантичних прагнень України є взаємопідсилювальними», відповідно «Угоди працюватимуть разом та з іншими партнерами України, щоб забезпечити здатність Сил безпеки та оборони України повністю відновити територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також підвищити стійкість України, щоб це було достатньо для стримування та захисту від майбутніх нападів і примусу».

Цього ж дня була підписана аналогічна Угода з Канадою [25], якою засновується Канадсько-українське стратегічне безпечове партнерство (КУСБП), яке визначає сфери для посилення двосторонньої взаємодії та співпраці в різних галузях, включно з обороною, стабільністю та стійкістю. Мета КУСБП визначається аналогічно основним складником довгострокових безпечових зобов'язань Франції щодо України в межах Угоди від 16.02.2024. Посол Канади в Україні Наталка Цмоць зазначила, що в Угоді йдеться про «безпечові запевнення (security assurances)», а не про «безпечові гарантії», і такий підхід є спільним для країн-членів G7.

Підписана 1 березня 2024 року Угода з Нідерландами [26] передбачає, що військова підтримка Україні надаватиметься Нідерландами на двосторонній основі та через багатосторонні інструменти, у тому числі через Комплексний пакет допомоги НАТО для України (USAP) та Європейський фонд миру ЄС (EPF); визначає пріоритети надання допомоги у сфері протиповітряної оборони, артилерії, морських і далекобійних засобів, з особливим акцентом на зміцненні Повітряних сил Збройних сил України; визначено механізм 24-годинного екстреного реагування в разі повторної військової агресії проти України; до того ж п. 3 Угоди закріплює зобов'язання Нідерландів надати Україні у 2024 році 2 млрд євро військової підтримки. Учасники зобов'язуються також продовжува-

ти співпрацю з метою зміцнення економічної стабільності та стійкості України шляхом підтримки відновлення та реконструкції України. У невійськовій сфері передбачено посилення допомоги Україні в напрямі протидії гібридним загрозам, у сфері розвідки, кібернетичної та інформаційної безпеки, у сфері боротьби з організованою злочинністю, у сфері критичної інфраструктури. Угодою формалізована також принципова позиція Нідерландів щодо посилення санкцій проти росії, примусу її до відшкодування збитків і притягнення агресора до відповідальності.

Підписана 3 квітня 2024 року Угоди про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Фінляндською Республікою [27] остання надає Україні 23-й пакет допомоги вартістю 188 мільйонів євро, готує чотирирічний план підтримки, вивчає нові та інноваційні шляхи подальшого посилення своєї непохитної підтримки в наземній, повітряній, морській, кібернетичній, електромагнітній та космічній сферах, надаючи пріоритет ключовим потребам України у сфері оборони, співпраці з оборонною промисловістю, підтримці високотехнологічного розвитку ОПК України. Як офіційний учасник артилерійської коаліції та коаліції з розмінування Фінляндія бере на себе зобов'язання брати активну участь у багатонаціональних заходах щодо зміцнення оборонного сектору України, як-от коаліції спроможностей Контактної групи з питань оборони України. Фінляндія підтримує також позицію Нідерландів щодо необхідності посилення санкційного тиску на росію та боротьбою з ухиленням від санкцій, доки триватиме війна рф проти України та доки не буде відновлено територіальної цілісності України.

Крайньою з підписаних угод є Угода між Україною та Латвійською Республікою про довгострокову підтримку та безпекові зобов'язання (11.04.2024) [28]. За Угодою, Латвія зобов'язується надавати Україні всебічну й довгострокову військову та невійськову підтримку, зокрема у сферах політичної, військової допомоги, у відбудові, у сферах економічної, фінансової та гуманітарної підтримки. Латвія разом із Великою Британією очолює коаліцію безпілотників для України з метою надання Україні мільйона безпілотників до кінця 2024 року і надалі; продовжуватиме робити свій внесок в очолювану Естонією коаліцію з інформаційних технологій і очолювану Литвою коаліцію з розмінування, надаючи обладнання і проводячи тренінги в межах UDCG.

Висновки. Будапештський меморандум є обов'язковою для виконання міжнародною угодою, що містить певні безпекові запевнення для України, але не містить належного механізму реального захисту суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України.

Наскрізною темою новітніх угод та інших безпекових документів, укладених за участю України чи щодо України, є чітко визначений курс України на

європейську і євроатлантичну інтеграцію, реалізація якого бачиться через виконання логічно поєднаних стратегічних і тактичних завдань.

Станом на 01.05.2024 на виконання Вільнюських домовленостей 2023 року Україною підписано 9 угод про співробітництво у сфері безпеки (зі Сполученим королівством, Німеччиною, Францією, Данією, Канадою, Італією, Нідерландами, Фінляндською Республікою, Латвійською Республікою). Укладені угоди як довгострокові договори з чітко визначеними напрямками співпраці у військовій та невійськовій, політичній, фінансовій, гуманітарній та інших сферах, в напрямі реформ, розподілом зобов'язань та відповідальності між партнерами, посилюють підтримку й захист України на шляху до членства в НАТО та ЄС; одним із найбільш важливих пунктів усіх угод є підтримка України у процесі набуття нею повноправного членства в НАТО та чітка обіцянка підтримувати Україну стільки, скільки буде необхідно для відновлення її територіальної цілісності та захисту від агресора.

Ці угоди не можна розглядати в якості суто «безпекових» угод чи «гарантій безпеки» в розумінні Північноатлантичного (Вашингтонського) договору 1949 року, не є вони і заміником членства в НАТО.

Список використаних джерел

1. Кригель М. Мавпа з гранатами: як Україна з «Верхньої Вольти з ракетами» перетворилася на країну без ракет. *Українська правда*. 03.12.2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/12/3/7275645/>
2. Pifer S. Ukraine crisis' impact on nuclear weapons. URL: <http://edition.cnn.com/2014/03/04/opinion/pifer-ukraine-budapest-memorandum/>
3. Попкова А. Про «Документ із «шафи»». *День*. 4 грудня 2009 року. № 220.
4. Synovitz R. Explainer: The Budapest Memorandum And Its Relevance To Crimea. URL: <http://www.rferl.org/content/ukraine-explainer-budapestmemorandum/25280502.html>
5. Василенко В. Про гарантії без гарантій «документа в шафі». *День*. 10 грудня 2009 року. № 224.
6. Литвиненко О., Горбулін В. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики та загрози. *Дзеркало тижня*. 2009. № 43.
7. Документ ГА і РБ ООН А/49/765*S/1994/1399* від 19 грудня 1994 року. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N9450764.pdf>
8. Документ постійно діючої Конференції ООН з роззброєння CD/1285 від 21 грудня 1994 року. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G94/652/94.pdf>
9. Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами. Київ, 2015. 123 с.
10. Про Звернення Верховної Ради України до держав-гарантів відповідно до Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 12. Ст. 207.
11. Україна офіційно звернулася за консультаціями за Будапештським меморандумом. *Українська правда*. 21.02.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/21/7324839/>

12. Кулеба пояснив слова Зеленського щодо Будапештського меморандуму. *Українська правда*. 20.02.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/20/7324699/>
13. The North Atlantic Treaty. Washington D. C. – 4 April 1949. URL: http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf
14. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, підписана 9 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text
15. Стратегічна концепція НАТО – 2022 від 29.06.2022 року. *Зовнішня політика та національна безпека України: документи і матеріали (2014–2022 рр.): навчальний посібник-хрестоматія*. Ужгород, 2023. 380 с.
16. Декларація Мадридського саміту, прийнята главами держав і урядів НАТО учасників засідання Північноатлантичної ради в Мадриді 29 червня 2022 року. *Зовнішня політика та національна безпека України: документи і матеріали (2014–2022 рр.): навчальний посібник-хрестоматія*. Ужгород, 2023. 380 с.
17. Київський безпековий договір (The Kyiv security Compact). Міжнародні гарантії безпеки для України: рекомендації. Київ, 13 вересня 2022 року. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/15/93/cf0b512b41823b01f15fa24a1325edf4_1663050954.pdf
18. Демченко О. Гарантії безпеки від G7. Реальний успіх України. *Lb.ua*. 12.07.2023. URL: https://lb.ua/world/2023/07/12/564973_garantii_bezpeki_vid_g7_realniy.html
19. Матяш Т. Зеленський: Безпекові угоди укладено вже із шістьма державами. *Lb.ua*. 01.03.2024. URL: https://lb.ua/society/2024/03/01/601206_zelenskiy_bezpekovi_ugodi.html
20. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною і Сполученим королівством Великої Британії та Північної Ірландії. 12.01.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-88277>
21. Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Федеративною Республікою Німеччина. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-88985>
22. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Францією. 16.04.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-89005>
23. Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Данією. 23.02.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-89185>
24. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Італією, 24.02.2024 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-89245>
25. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Канадою. 24.02.2024. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU24010>
26. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Нідерландами. 01.03.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-89461>
27. Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Фінляндською Республікою, 03.04.2024 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-90021>
28. Угода між Україною та Латвійською Республікою про довгострокову підтримку та безпекові зобов'язання. 11.04.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-mizh-ukrayinoyu-ta-latvijskoju-respublikoyu-pro-dovgos-90189>

Olha Turchenko. Assurances of Security and Guarantees of the Security of Ukraine in Conditions of Armed Aggression

A reliable guarantee of a safe future for Ukraine and ensuring its right to security is the presence of its own powerful military forces, joining NATO and clear security agreements with strong states.

The article provides a critical analysis of the content of the Budapest Memorandum, security cooperation agreements concluded in pursuance of the 2023 Joint Declaration of Support for Ukraine by the Group of Seven (G7) countries and other security documents concluded with the participation of Ukraine or Ukraine, regarding the availability of real security guarantees and mechanisms for protecting the sovereignty, independence and territorial integrity of Ukraine.

In the article, the author concludes that the Budapest Memorandum must be considered a binding international agreement containing certain assurances of security for Ukraine, but not containing an appropriate mechanism for the real protection of the sovereignty, independence and territorial integrity of Ukraine.

Based on the results of the analysis of the latest agreements and other security documents concluded with the participation of Ukraine or in relation to Ukraine, it has been established that their cross-cutting theme is Ukraine's clearly defined course towards European and Euro-Atlantic integration, the implementation of which is seen through the implementation of logically combined strategic and tactical tasks.

It has been proven that, firstly, security cooperation agreements concluded by Ukraine with 9 countries (with the United Kingdom, Germany, France, Denmark, Canada, Italy, the Netherlands, the Republic of Finland, the Republic of Latvia) in pursuance of the Vilnius agreements of 2023, as long-term agreements with clearly defined areas of cooperation in military and non-military, political, financial, humanitarian and other spheres, towards reforms, distribution of obligations and responsibilities between partners, aimed at strengthening support and protection of Ukraine on the path to membership in NATO and the EU; secondly, one of the main points of all agreements is support for Ukraine in the process of gaining full membership in NATO and a clear promise to support Ukraine as long as necessary to restore its territorial integrity and protection from the aggressor.

It is substantiated that these agreements cannot be considered as purely «safe» agreements or «security guarantees» in the understanding of the North Atlantic (Washington) Treaty of 1949, nor are they a substitute for NATO membership.

Keywords: *security, security agreements, security guarantees, martial law, aggression, European integration, Euro-Atlantic integration, public policy, reconstruction.*

УДК 340.12:342.727

DOI 10.31558/2786-5835.2024.1.11

Фурман Віталій Васильович,

здобувач ступеня «Доктор філософії»

Донецького національного університету імені Василя Стуса

**ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ
КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

Стаття присвячена дослідженню сутності, змісту і структурних елементів права на інформацію, а також визначення місця та ролі цього права в системі конституційних прав людини і громадянина.

Визначено, що право на інформацію є комплексним правом людини і передбачає можливість вільно здійснювати з нею будь-які не заборонені законом дії (отримання, користування, зберігання, поширення, перетворення), у разі, якщо вони не загрожують інформаційній без-